

A

1990

VIII.

Apacsa

Disputatio theologica

1-34 számolt lap

Ar R. A. K. Kalmár. Felsőházi

2. sz. Könyvtárából

Felset: R A K 384

DISPUTATIO THEOLOGICA,
Continens
INTRODUCTIONEM
AD
Philologiam Sacram.

Q V A M
Favente Deo Opt. Max.
SUB PRÆSIDIO
D. GISBERTI VOETII SS. Theol. Doct.
Ejusdemque Facultatis in Inclytâ Acad. Ultraject. Professi.
ac ibidem in Ecclesiâ Pastoris vigilantissimi.

Ventilandum Proponit,
JOHANNES TSERE APATZA Transylvanus.

Ad diem 23. & 27. Martii horâ locoque solitis.

Johannis

*Apacii postmodum per
Andræa Cornalmi.*

Coll Rep²

Clario

ULTRAJECTI,
Ex officina JOANNIS WÆSBERGE,
M D C L.

R. M. 7K. 384.

Clarissimo, ac Doctissimo Viro,

D. MICHAELI TOPHÆO,
S.S. Theologiæ Doctori dignif-
simo, Scholæ Illustris Varadinæ
Rectori & Professori solertissi-
mo, Sacræ Philologiæ cultori ac
defensori strenuissimo, amico
suo integerrimo.

Disputationem hanc Philologicam

Inscribit, Offert, dedicat

IOH. TSERE APATZA-Transylvanus

Resp.

DISPUTATIO THEOLOGICA,
Continens
Introductionem ad Philo-
logiam Sacram.

Literatura seu philologia tum orientalis tum latina & græca
studium theologo necessarium, nemo inficias ibit, qui solidam
scriptura interpretationem & eruditionem theologicam meri-
to suo aestimare didicerit. Viderunt id & passim monitis & exemplis
suis inculcarunt Theologi nostri jam inde à prima reformatione. In-
finitum esset omnium testimonia huc advocare. Vt compendium faci-
am, indico Orationem Amama de barbarie, quam Antibarbaro Biblico
præmisit. De Orientali supervacaneum est vel verbum facere. De la-
tina & græca, quam forte frigidius exambiunt nonnulli, rationibus, ex-
emplis, & testimoniis id ostendit A. Schultetus in oratione initiali pro-
fessionis theologicæ A. 1618. Heidelbergæ habita de conjungenda
philologia cum theologia; quæ An. 1620. cum ipsius delitiis E-
uangelicis Pragensibus Hanovia in 8. edita. Ita ut nihil novi aut
absurdi egisse mihi videar, quod antehac in Bibliotheca nostra de ex-
ercitiis & collegiis philologico-theologicis, quid monuerim. Vt autem
juniores scopum & mentem nostram uberius percipiant, visum est
hanc philologia sacra introductionem ipsis impartiri, præsuppositis, non
repetitis, iis quæ in dissp. quibusdam de scriptura, & in problematis de
eadem antehac communicavimus.

T H E S I S I.

Philologia istas partes integrantes com-
plectitur, grammaticam scil., lexicam (prout
nonnulli hanc à grammatica distinctam
volunt) rhetoricam, poëticam, historicam, cri-
ticam. Estque ea duplex (sicuti omnis præ-
dia seu sapientia) sacra scil. & prophana.
Ista non est hujus fori. Illa ex modo tra-
ctandi duplex est: vel enim immediate versatur circa textum
scri-

4
scripturæ, ejusque intelligentiam & explicationem: vel in tra-
ctatione theologiæ tum didacticæ tum elencticæ seu polemicæ.
Priorem distinctionis causa vocabimus *textualem*, & strictè
seu *ἐξ ὧν ἡ sacram*: posteriorem *theologicam* partim *didacticam*
partim *elencticam*. Ut à posteriori incipiamus, *Didactica* &
elenctica occurrit in scriptis locorum communium & Elen-
cticis: ubi non tantum phrasæ sacra, sed & quæcunque alia
à theologis antiquis & novis, patribus scil. Græcis, Lati-
nis, item scholasticis & theologis hodiernis nec non extra-
neis, Iudaicis, Saracenis, usurpata philologicè confide-
ratur. Sed dicamus aliquid de utraque seorsim. Est ergo
Didactica Grammatica, Lexica, Rhetorica, Historica, Critica:
ex quibus 1. grammatica, lexica, rhetorica; per totum systema
theologiæ apud locor. commun. scriptores obtinet: eaque
versatur circa voces aut simplices aut complexas. *Ista* in locis
communibus subinde occurrit, e.g. in explicatione phrasum
& prædicationum, de attributis & personis divinis, de persona
Christi, de satisfactione, Morte Christi, justificatione, sacra-
mentis &c. *Illa* in locis commun., potissimum dominatur, & ad
quatuor istorum explicationem revocari solet, Etymologiæ
sc., homonymiæ, synonymiæ, *συζυγίας* seu conjugationis, idque
ordinario in tribus linguis cardinalibus. Quibus non nulli sub-
inde addunt linguas suas vernaculas aut Arabicā & Chaldæo-
Syram quin imo subinde Æthiopicā tanquā Hebraicæ linguæ
filias aut dialectos. Videātur recentiores thesauri & locorum
comm. scriptores. Ad phrasæ latinæ considerationē referen-
da, philolog. patristica patrum latinorū, & explicatio termino-
rum scholasticorum: quæ posterior compendiose & commo-
de haberi potest ex Dictionario theologico Joh. Altenstaig &
Distinctionibus Castanei. Ad phrasæ græcæ explicationem
refertur consideratio phraseologiæ patrum Græcorum, etiam
Gentilium. Sed philologia hæc patristica tum græca tum lati-
na, peculiarem collectoris alicujus diligentiam adhuc requi-
rit, qui vel secundum ordinem locorum communium, vel se-
cundum ordinem alphabeticum partim ex didacticis theolo-
gis

gis, imprimis polemicis, partim ex omnibus scholiis, notis, & commentariis ad patres canones & acta Conciliorum, historicos ecclesiasticos à colloboratoribus aliquot suppeditata philologica ad limam revocet, & in formam lexici theologici redigat: Quod seorsim, aut mixtim una tum toto lexici universalis theologici corpore edi posset. Complectitur enim tale lexicon istas quinque partes: explicationem scil. terminorum seu phraseologiæ theologiæ 1. *Scripturaria*, ex scriptura ut & ex recentioribus theologis orthodoxis; quorum theologia est scripturaria. 2. *Patristica*, ex patribus & Conciliis græcis & latinis. 3. *Scholastica*, ex Doctoribus Scholasticis antiquis, & recentioribus in Papatu, qui post ortam reformationem in Thomam commentationes & disputationes ediderunt. 4. *Canonistica*, ex Canonistis antiquis & recentioribus. 5. *Extranea*, ex pseudo-theologis Gentilibus, Rabbino-Thalmudicis, Muhammedicis. *Primam* partem, quod ad tres linguas cardinales, aliqui locorum communium scriptores satis egregiè excoluisse videntur. Inter alios maxime commendandus est præceptor noster Fr. Gomarus, qui in philologia sacra & profana versatissimum atque accuratissimum se ostendit. Videantur modo Theses ipsius de Prædestinatione, Iustificatione, Fide, morte Christi, sacramentis, baptismo, cœnâ, Antichristo &c., & si quis patristica desideret, diatribe ipsius de *αὐτοθεῖα*. Huic eximio philologo non sine fructu junxeris ea quæ erudito Onomastico suo inlpargit Matthias Martinus. *Secunda* pars aliquem adhuc instructorem requirit: neque enim sufficiunt, quæ orthodoxi theologi carptim in locis communibus subinde delibant; multo minus ea quæ Pontificii venditant: quod in plerisque apparatus eruditionis, in omnibus fidem desideremus. *Tertia*, à Thesaur in Rosario, Altenstaig in dictionario, Armando de bello visu in explic. terminorum, Castaneo in distinctionibus ad eam perfectionem adducta est, ut facile sit inventis aliquid addere. *Quarta*, nondum peculiari dictionario Iuris canonici (quod quidem jamdiu quærenti mihi videre contigit) ita explicata est ut *φιλομάθει* satisfieri

6
possit. Plurima quidem occurrunt apud Albericum de Ro-
fate in Dictionario Iuris, & multa in lexicon suum inde tran-
stulit Iustus Calvinus Witteranus: sed non pauca illinc exu-
lant. Huic ergo jungendi erant ex recentioribus Canonistis.
Zypæus, Augustinus Barbosa, Lopez de Salzedo &c. Quibus
addenda Glossarium Græco-barbarum Meursii, & glossaria
Latino-barbara Freheri, Iohannis Lydii, quod editum cum o-
peribus N. Clemangis; imprimis Gerardi Iohannis Vossii; nec
non commentatores in intermediæ ætatis, & sequiorum sæ-
culorum scriptores, quales e. gr. Gretserus & Fr. Iunius in
Codinum, Sirmundus in capitula Caroli Calvi, Iuretus in e-
pistolas Ivonis, Formulæ Marculphi cum notis, Arn. Buchelii
notæ ad historias Beka & Heda, ubi alii autores frequenter
citantur; breviter notæ additæ editionibus recentioribus ec-
clesiasticorum scriptorum qui sequioribus sæculis epistolas,
ritualia, liturgica, historias ediderunt: quos ex Bellarmino de
scriptoribus ecclesiasticis cognosce, & notarum scriptores ex
Possevinæ apparatu sacro. Inter omnes hic consulendus The-
saurus rituum Balth. Gavanti. *Quinta*, quod ad Theologiam
Gentilium græcam & latinam ab utriusque literaturæ lexico-
graphis, Criticis ac philologis (quorum præcipuos infra & in
Bibliotheca nostra indicamus) satis superq; in luce posita vi-
detur. An antiquorum Chaldæorum, Syrorum, Arabū, Iudæ-
orum, Persarum, Æthiopum, Ægyptiorum, extra utriusq; lin-
guæ scriptores, nova lux ex incompertis adhuc monumentis
orientalis expectari, possit, dies docebit. Saltē multa promit-
tit Kircherus in Copto prodromo: quem videat, cui vacat.
Philologia theol. Rabbinico-Thalmudica à lexicis Schindleri & Bux-
torfii, insuper hujus synag. Iudaica, adhuc abbreviaturis, infi-
gniter illustrata est. Quibus Rabbini recentioribus Christia-
norum, addi possunt Rittāgelius in notis ad Ietzira; Schichar-
dus in Tarich & bechinat happeruschin & de Iure regio He-
bræorū; Cōstantinus Cæsar seu l'Empereur ad Middot, & Ba-
va Bathra, & Abrabaneelē in Ies. 5. 3.; & Iachiadem in Danielē;
Coccejus ad Sāhedrin & Maccot; R. Sheringhamius ad Ioma;
Hac-

7

Hæspan ad Nizzachon, Gilbertus Gaulmin ad vitam Moſis & ad Pſellum de demonibus; Seldenus de Iure Naturali &c. & de ſucceſſionibus, & de DIſ Syris, & de uxore Hebræa, & de anno Hebræorum; Broughtonus ad Danielelem, & variis in opusculis, ſed Anglicè ſcriptis, Munſterus ad Gorionidē, & in notis ad Matthæum hebraicum. *Philologia theologia Saracenia* nondum inter Europeos adminicula neceſſaria ſortita eſt. Quid huc uſque à nonnullis præſtitum, indicamus in diſp. de Muhammedismo. Auream proculdubio clavem ſuppeditabit Lexicon Arabicum, cujus editionem molitur incomparabilis in his literis muſagetes Cl. Golius. II. *Historica* apud locorum comm. ſcriptores locum habet, in obſervatione ac notatione antiquitatum quarundam I. *Græcarum* circa voces eccleſiæ, epiſcopi *χειροτονίας, ἁγίας*, anathematis, ſynodi, &c. 2. *Latinarum*, circa voces, perſonæ, ſatiſfactionis, adoptionis, ſacramenti, ſacri, dedicationis, conſecrationis, feſti, templi, aræ & altaris, 3. *Iudaicarum*, circa voces preſbyteri, preſbyterii, *χειροθεσίας*, baptiſmi, III. *Critica* hic ita locum non habet, niſi forte in capite de principiis chriſtianorum dogmatum: ubi cum de patribus agitur, genuini à putatiſis, & illorum genuina ſcripta à nothis aut dubiis diſcernuntur. Ad philologiam hanc didacticam ſeu locorum communium addiſcendā peculiaria & diſtincta collegia non ita requiruntur: ſiquidē in prælectionibus & collegiis locorum communium, examinari & explicari debent, ſaltem quod ad terminos ſcripturarios, & recentium theologicorum orthodoxorum. Quod tyronibus plane neceſſarium. Proſcientibus vero in ejuſmodi collegiis adjicienda per ſingulos locos cognitio præcipuorum terminorum ſcholæſticorum, etiam carptim ac data occasione terminorum patriſticorum & canonifticorum, ſi qui vulgo in exercitiis Academicis & autoribus communiter legi ſolitis memorantur.

I I.

Elenctica eſt, quæ controverſias grammaticas, rhetoricas, hiſtoricas, criticas circa philologiam ſacram incidentes diſputando determinat. Problemata ejuſmodi ex locis commu-

ni-

8
nibus & elencticis scriptoribus colligi, & studiosi circa ea seorsim, aut conjunctim cum reliquis dogmaticis, examinando & disputando exerceri possunt. Paucula aliqua ex multis speciminis causâ nunc proponimus. In loco de scripturâ occurrunt nonnulla ad grammaticam, rhetoricam, Criticam &c. reducenda; e.gr. de autoritate punctorum, de qua Buxdorsius in Tiberiade, & Buxdorsius fil. peculiari libro c. Capellum. Pro eadem sententia stant Glassius alique Doctores Lutherani lib. 1. philolog. sacrę pag. 37. cit. Contrariam tenent ex nostris, Drusius, Amama, Ludovicus Capellus &c. Ex Lutheranis Nicol. Oelschlegelius peculiari libello, Geræ ad Elystrum anno. 1414. ; & communiter Pontificii ut Gordonus, Bellarminus &c. ; ex Rabbini Elias Levita, forte solus. Problema de autoritate & Keri Masoretici eodem referendum. Hæc aliaque compluria vide in disp. de autoritate scripturæ, & de insolubilibus, & in problematis de scriptura : ut chartæ & tempori hic parcamus. In loco de Deo, ad grammaticam pertinet. problem. de lectione nominis Iehova. Pro aff. stat Gomarus disp. peculiari cum operibus ipsius edita, & Crinesius in. discursu de confusione linguarum pag. 118. & Dorschæus theolog. Argentinensis tract. pec. Pro Neg. Drusius in Tetragrammato, Amama in Antibarbaro biblico, Buxdorsius fil. in dissertationibus philologico theologicis. Multa alia problemata philologica de hoc nomine, forte alibi seorsim colligemus. In eodem loco disquiritur de plurali *Elohim*, an plures personas significet, Aff. Zanchius, Polanus, Ioh. Acronius, Altingius &c. Neg. Calvinus, Drusius, Gomarus. In loco de Creatione, problema ad lexicam reducendum esto, an vox *creandi* latinis, græcis, hebræis notet productionem ex nihilo. Vide Gomari disp. de creatione. In loco de Angelis, problema ad philologiam historicam & criticam referendum est, de libris Dionysii Ariopagitæ de hierarchia cœlesti. Vide disp. nostram de Angelis. In loco de prædestinatione, An vox *ευδοκίας* & prædestinationis tantum de electione, & non de reprobatione u-

sur-

9

furpanda sit. An vox mundi de hominibus usurpata, noter omnes & singulos. In loco de persona Christi, An vox Iesus sit origine hebraica, & eadem cum voce Iehoschuah. An vox *אֲדָמָה* *scheol* necessario notet locum damnatorum. Vide doct. tract. Parkeri de descensu ad Inferos. In loco de justificatione, An vox *justificandi* gr. aut hebr. significet justitiā inhærente aliquem donare, & vox imputandi gr. aut hebr. significet gratiose estimare. Vide eruditiss. Gomari disp. de Iustificatione. In loco de sacramentis, Quæ sit origo vocis sacramenti. Vide Gomari disp. de sacramentis. In loco de Idololatria, An *εἰδωλον* significet (ex vi vocis) sive in sacris, sive alibi, imaginem rei fictæ, seu non existentis. Vide Raynoldum de idololatria Ecclesiæ Romanæ. In locis de secundo, tertio, quarto præcepto. Quid significant voces *sabbathi*, *festi*, *templi*, *cere- monia*, *consecrationis* &c. Vide disp. nostras de his materiis editas. In loco de ministerio, Quid significant voces *Episcopi* & *presbyteri*. Vide autores cit. in disp. nostra de episcopatu. In loco de bonis ecclesiasticis, Quid *Primitiæ*, *decimæ*, &c. Vide autores indicatos in disp. de stipendiis ministrorum &c.

I I I.

Philologia sacra strictè dicta ex modo & methodo tractandi distinguitur in *systematicam*, seu *syntagmaticam*, & *textualem*. *Systematica*, rursus duplex est. *Vna*, quæ ad titulos & capita disciplinarum philologicarum (Grammaticæ, Rhetoricæ, Poëticæ, Historicæ, Criticæ,) præcipua aut aliqua annotat, quæ in scripturis observanda occurrunt. Sic e. gr. rariores aut figuratæ constructiones aliquæ ex N. T. annotantur ad syntaxin Græcam Posselii, & ad eximiam syntaxin Sylburgii (quæ scilicet cum grammat. ipsius græcæ Rami methodo constructa edita est); & quæ hebraïsmum sapiunt, ad syntaxin hebraicam Buxdorsii. Quod ad Rhetoricam illustriores ejus tropos & figuras, ex scripturis annotata vide ad Rhetoricam Alstedii, quam ab Oratoria distinctam in 8°. edidit. *Lexicographiam* vocum & phrasion dabit Thesaurus Pagnini; cum quo conferri poterit Epitome Buxdorsii, Lexicon Schindleri, & Philippi de Aquino

10
no hebraice scriptam. N. T. phrasēs nonnullas annotatas videbis in Hen. Stephani incomparabili Thesauro linguæ græcæ. Altera, quæ seorsim ad titulos secundum ordinem disciplinarum philologicarum, aut alium aliquem arbitrium, aut alphabeticum dispositos, ex scripturis philologica sacra congerit. Huc pertinent Alstedii præcognita theologica; quæ tyronibus in hac palestra, famem excitare poterunt. Sed quomodo ea sedari debeat, ostendunt Glassii philologia sacra; Amamæ Antibarbarus biblicus, & qui nuperrime prodiit Thesaurus philologicus Hottingeri. Huc refer scriptores illos, qui eclogis ac miscellaneis sacris loca scripturæ philologicè ex professo illustrarunt, quales Drusius in libris adimadversionum, observationum, questionum. Petitus in variis lectionibus, præsertim lib. 1. Arnoldus Bootius in animadv. sacris, Martinus Anton. Delrio de difficilioribus scripturæ locis; Bisciola in digressionibus; Ludovicus de Dieu in loca V. T. Quos omnes antecesserunt Ant. Nebrissenis & Angelus Caninius. Iis adjungantur theologi, qui data occasione φιλολογῆσι, ut Tarnov. in Exercitationibus Biblicis, Camero in myrothecio, Spanheimius in dubiis euangelicis. Et qui miscellaneis, eclogis, aut observationibus sacris, philologica scripturaria inspargunt, ut Nic. Fullerus in miscellaneis sacris, Filesacus in libris selectorum, Picherellus in opusculis, Buxdorsius fil. in philologico-theologicis, Bisciola in 12. libris observationum sacrarum. Adhuc illi, qui historicam & chronologiam ecclesiasticam ex professo illustrent, quales Baronius, præsertim in prolegomenis, cum Casaubono, Montacutio, Iacobo Capello; quibus adjungi potest, Scaliger in Eusebianis & de Emendatione temporum. Præterea, qui Rabbino-Judaicam theologiam & antiquitates, aut explicant aut examinant, ut Hugo Broughtonius in variis opusculis latine aut anglice editis; Hæspan in notis ad Nizzachon, alique alibi indicati. Inter quos imprimis numerari debent editores, tract. Thalmudicorum, quales Coccejus, l'Empereur, Sheringhamius. Insuper qui in notis & commentariis suis ad concilia & patres philologiam sacram at-
tin-

tingunt, quales in bibliotheca indicamus. Denique philologi illi, qui ex professo literatura, & antiquitatibus græcis, ac latinis occupati subinde *ἐν προόδῳ* ex sacris quædam delibant. Vide illos, quos titulo Thesauri critici edidit Gruterus; ubi indice peculiari loca scripturæ ibidem illustrata exhibentur. Extra illum thesaurum sunt complures alii, Barthius, Pignorius, I. à Wouweren, Bisciola in subcesivis, Roah in singularibus, Ioh. Ludov. de la Cerda in adversariis, Lipsius de cruce, Ioh. Meursius de Areopago, Petrus in variis lectionibus, Chiffletius de linteis sepulcralibus Christi, Vossius in libris de Idololatria, aliiq; complures, quos una cum commentatoribus & scholiastis, ad antiquos scriptores græcos & latinos hic nominare nimis operosum, & alienum foret. Si quibus nomina ignota sunt, plurima discere poterit ex Vossio in Rhetorica, & libris de Idololatria, nec non ex Rosini & Dempsteri antiquit. Rom. & Barthii adversariis. Et ut secundum singulas partes specialius indicium faciam, ad philologiam *grammaticam* pertinent, Thesaurus grammaticus Buxdorfii, ex quo ceu fonte perenni, multi postea ritulos suos deduxerunt; cui adungi potest ab eo, cui vacat, grammatica Mosis Kimchi cum notis l'Empereur, & Drusii opuscul. grammat. Pasoris tract. de accentibus N. T. de dialectis &c. qui cum lexico & manualibus ipsius editi. Eiusdem Etymologiæ propriorum nominum: quas etiam exhibet Ballester in Onomatographia sacra. Drusus ad voces Hebr. N. T. Gualtperius, ad voces quædam scripturæ, Angelus Caninius ad voces N. T. *Lexicam* absolvunt, Lexicon hebr. Pagnini cum supplementis Merceri, Cevalerii, Bertrami (cum quo conferri possunt, Lexica Schindleri, Buxdorfii & Philippi de Aquino) & gr. N. T. Pasoris. Ad *Poeticam* pertinet Gomari lyra Davidis, & quæ contra eam excepit Lud. Capellus. Aliquid etiam de poetica scripturæ differitur à Mendoza in quæstionibus & Nierenbergio, de orig. script. Ad *Historicam*, refer Antiquitates Ariæ Montani, & potiorē partem eorum, quæ tractantur à scriptoribus Reipubl. Hebræorum, Sigonio sc. Bertramo cum notis l'Empereur, Cuneo, Menochio. Accedant

12
dant varii tractatus Seldeni & Schichardi supra indicati ; Bo-
charti geographia sacra ; eclogæ chronologicæ Petiti , aliique
Chronologici in Bibliotheca indicati. Ad *Criticam*, refer Bux-
dorii Tiberiadem ; & quæ Alstedius in præcognitis delibat de
charactere & stylo scripturæ ; imprimis eruditam præfationem
Henr. Stephani ad edit. N. T. gr. in 16°. anno 1580. ; &
Seb. Pfhochenii diatriben de puritate linguæ N. T. ; Ioh. à
Wouweren syntag. de versionibus bibliorum. Glassium
lib. 1. philog. sacræ tract. 2. denique prolegomena Heinsii ad
Exercitationes sacras in Nonnum. Huc referenda , quæ no-
tat Buxdorius in biblioth. Rabbin. de variis editionibus bi-
bliorum typographicis, & quæ de bibliis Parisiensibus nuper
editis Hottingerus peculiari dissertatione ; imprimis quæ Idem
in Thesauro philolog. lib. 1. c. 3. sect. 4. de antiquis bibliorum
hebraicor. exemplaribus : ubi & alii autores citantur. Nō pauca
sparsim attingit Nierembergii in libris de Origine scripturæ,
sed cum iudicio legendis : quod multa curiosa , incerta , vana
admisceantur. Sed non prætereunda quæ erudite congeffit
Hottingerus lib. 1. cap. 2. per totum.

I V.

Philologiam textualem contextui sacro, & ordini librorum
aut capitum adstrictam habent notæ philologicæ perpetuæ
in omnes, aut aliquos, aut aliquem librum scripturæ : quales
Munsteri, Vatabli, Piscatoris, Grotii in totum V. T. Merceri
Drusii, Matth. Martinii in varios libros, Eugubini in Genesin,
Masii in Iosua, August. Iustinian. in psalterium ostaplum,
Simeonis Muis in Psalmos , Tremellii in Hoseam (quem so-
lim , si bene memini, apud amicum vidi) Piscatoris in Penta-
teuchum & Prophetas priores , opere distincto à superiori ,
Broughtoni in Iobum , & Danielelem , quorum posterior ex
Anglico in latinum solummodo translatus exstat ; Christoph.
Cartwrighti in Genesin , l'Empereur in Iachiadæ paraphrasin
Danielis. Ainsworthi in Pentateuchum & Psalmos, sed An-
glice. Quibus omnibus præluxerunt Peruschin. 1. commenta-
rii philologici Rabbinorum , quorum præstantiores cum bi-
bliis

bliis Hebraicis & Chaldaicis Basileensibus in fol. à Buxtorfio editi sunt : circa quos crissim aliquam exercet Schichardus in *Bechinat happieruschim*. Post quem de usu commentar. Rabbimorum egerunt Hacspan ad Nizzachon & Hottingerus lib. 2. Thesauri philog. c. 2. sect. 7. Cum commentatoribus Rabbimicis Basileæ editis conjungi potest. D. Kimchi in Psalmos ; quem hac occasione indico latine translatus à Fagio , eundemque una cum R. Aben Ezra & R. Sel-Iarchi in quinque priores Prophetas minores à Mercero : si quis forte aliis præfidiis destitutus in lectione istorum tutissimum tyrocinium ponere velit. Intervient alioquin huic parti philologiæ lexicon Rabbimicum Buxdorfii, ejusdemque libellus de abbreviaturis, & Adagia Drusii, Et explicatio vocum græcarum aliarumque Europeanarum autore David Cohen de Lara. Sed pleraque habes in lexico Rabbimico Buxdorfii. Voces Gallicæ in Sel. Iarchi, & Hispanicæ in David Kimchi, & Arabicæ in Aben Ezra occurrentes apud lexicographos istarum linguarum quæri possunt. Legi nuper citatam grammaticam Rabbimicam Cl. Hacspan: sed hætenus eam videre non potui. Philologiam N. T. reperies in notis Vallæ, Erasmi, Camerarii, Bezzæ, qui postremus instar Homeri nobis esse posset. Post illum tamen spicilegia dederunt in omnes aut plerosq; libros N. T. Drusius, Heinsius, Grotius: in aliquos Casaubonus in Anglia seorsim cum pauculis notis Scaligeri reculus in 8.; & nuperrimè Ioannes Priceus Anglus, in Matthæum & Acta. Piscator in omnes libros, & Ioh. Gerardus in epistolas quasdam & Apocalypsin minus in linguis originalibus exercitatos familiariter manuducunt. Proxime ad hos accedunt, qui commentariis suis realibus philologica præ aliis aspergunt, quorum catalogum hic non teximus. Videri potest catalogus interpretum scripture in Bibliotheca Oxoniensi, ante annos aliquot editus in 4. Et selecti ex tanta multitudine, quos indicamus in nostra Bibliotheca. Post illos locum habeant qui notas ad libros quosdā Apocryphos græcos scripsere, quales Camerarius, Drusius &c. Munsterus ad Tobiam Hebraicum. Accedant Illi, qui ex

14
professo ad translationem aliquam notas suas accommoda-
runt, ut 1. Flaminius Nobilius ad versionem gr. totius V. T.;
Drusius ad fragmenta interpretum Græcorum; Masius ad
translationem gr. Iosua. Huic philologiæ imprimis interservient
Concordantię gr. V. T. 11. Fagius ad paraphrasin *chaldaicam*
pentateuchi; Et Fr. Taylerus in notis ad Targum Hierosoly-
mitanum. Imprimis hic instar omnium notarum erit Lexicon
Targumicum, Rabbinica, Thalmudicum Buxdorsii. Forte hic
juvabit theologos nostros spicilegium quæstionum Syro-he-
braicarum autore Iacobo Wellero, quod citat Ioh. Ernestus in
grāmatica Hebr. Schichardi, quā Chald. Syr. Arab. Æthiop. au-
ctā dedit. Inquirāt quibus lib. cit. copia est: ego exemplar ejus
nondum nancisci potui. 111. Ad Syriacam versionē N. T. notæ
Lud. de Dieu, qui in plerisque etiam confert Arabicam; notæ
Tremellii ad latinam suam ex Syriaco versionem; Peacock ad
epistolas Petri 2. Iohannis 2. & 3. Iudę: 1v. Franc. Junii ad suā
ex Arabico translationem Actorum & 1. epist. ad Corinthi-
os: v. Munsteri ad transl. Hebraicam Matthæi. Conferri hic po-
test Hutteri versio Hebraica totius N. T. vi. Ad textum Sa-
maritanum Pentateuchi Morinus exercitationes dedit. Sed est
eadē lingua cum Hebraica, quamvis alio charactere scribatur.
Et quid de ostētata illa editione tanquam authentica sentien-
dum, abunde docuit Morinum eruditiss. Hottingerus in suis
Exercitationibus Anti-Morinianis. vii. Nicolai Taciti Ze-
geri ad versionem vulgatam N. T. cui titulum dedit, *Epanor-
thota*; Theologorum Lovaniensium ad novam seu emenda-
tam editionem vulgatam; Francisci Lucæ ad eandem in variis
lectionibus. Ad antiquam, jam olim notas suas accommoda-
rat Ioh. Benedictus, & præsertim Isidor. Clarius, & Cajetaus
ad librum Psalmorum. Disceptatores super eadem versione
infra citabimus. viii. Video Cornelium à Lapide in com-
mentariis ad Evangelistas subinde conferre translationem
Persicam, Armenicam, Ægyptiacam seu Copticam latine ipsi
redditam & indicatam ab iis qui in collegio Romano propa-
gationis fidei linguarum istarum periti sunt. Sed de illis
tran-

translationibus non ita laborandum video, 1. *Quia* nondum editæ sunt. 2. *Quia* de earum origine, antiquitate, & autoritate apud orientales nihil adhuc constare potuit. 3. *Quia* imprimis, de earum fide, ἀκριβεία, & eruditione, vix magni quid polliceri nobis possimus; cum non immerito suspicari liceat eas Romę edolatas aut saltem ita interpolatas, ut vulgatę versioni latinę subserviant. 4. *Quia*, dato ex oriente allatas, & ab ecclesiis aut Clericis istarum linguarum ibidem usurpatas, vix tamen credibile V. T. ex hebræo expressum; cum videamus Arabicas & Æthiopicas immo & Syras & Chaldæas, quarum linguę tam affines sunt hebræicę immo is partim propagines partim dialecti, ex gręco interprete traductas. 5. *Quia* linguę illę non sunt filię aut neptes, aut propagines, aut dialecti, ne quidem affines, aut cognatę (si proprię loqui velimus) linguę hebręę V. aut gręcę N. T. De lingua Persica tanquā dialecto aut propagine hebręę hactenus populari errore erratum fuit, à quo errore eruditi aliquot immunes nō fuerunt. Angelo Rocca aliisque causam erroris puto fuisse, quod forte viderint aut audiverint, Arabicis vocabulis aliquot, imprimis caractere Arabico (quī cum Mahumetismo in Persiam introductus antiquam Persicum plane abolevit, ut nec vola nec vestigium ejus nunc superesse videatur) recentiores Persas uti. Sed longe aliter sentire nos docent, tum paucula illa Persica quę in scriptura occurrunt, à nullis Rabbini Persicę linguę ignaris Arabismi tamen peritissimis hactenus eruta: tum imprimis peregrinationes Europeorum & commercia hodierna in Persico & Mogulico imperio, & libri MS. hac occasione inde huc apportati, denique Vita Christi & Petri Persice ac latine à Ludov. de Dieu cum duobus capitibus paraphraseos Persicę Jac. Tawusi in Genesin, & proverbia Persica à Lævino Wernero, & exacta ejusdem linguę grammaticā à Grayio typis edita. Quę si quis leviter modo inspexerit, mox errorem deprehendet. De linguā Turcica, quę eodem caractere scribitur, & vocabula aliquot Arabica & Persica admixta habet, atq; adeo ab Arabica distincta plane lingua est, idē judicandum, evin-

16
evincit inspectio librorum M.S. qui nunc in manus Europæo-
rum perveniunt, & frequentia cum Turcis commercia, &
vel unica grammatica Turcica (alios enim libros exculos in
Occidente exstare non arbitror) ab Andrea du Ryer edita.
Sed nescio an ullæ partes scripturæ in linguam illam antehac
traductæ fuerint. *Lingua Coptica* characteres Græcis mag-
nam partem affines sunt, & aliquot simplicia vocabula, præ-
fertim nomina, cum græcis aliquo modo conveniunt, (ut vi-
dere est in Copto prodromo, & Lexico Kircheri): sed ideo
græcæ linguæ dialectus aut propago non magis dicenda est,
quam Vngarica Gallicæ aut Italicæ, aut Hispanicæ, aut vice
versa, quod hodiernis characteribus conveniant; aut Teu-
tonica Persicæ aut Græcæ aut Latinæ, aut vice versa, aut An-
glica latinæ & Gallicæ, quia in vocabulis aliquot affinitas de-
prehenditur. Multo minus lingua hæc hebraicæ filia, aut af-
finis aut dialectus: uti ex viris doctis nonnulli; (inter quos A-
mama in censura ad Genes. 41. 45.) perperam opinati sunt;
eo decepti: quod forte vulgare idioma Ægyptiorum à pluri-
bus sæculis ibi usitatum, putarint esse Ægyptiacum, cum sit
Arabicum; nec Ægyptiacum amplius super sit, nisi in libris
M. S. S. apud Clericos Coptos. ix. De lingua *Abassina* seu
Æthiopica non dubitandum, quin sit propago proxima Ara-
bicæ, & remota chaldaicæ ac hebraicæ (quamvis ab omnibus
illis characteribus & ordine scribendi diversa) eoq; cognitio e-
jus vel hoc nomine non negligenda. Sed versio Psalterii tan-
ti momenti non est, cum ex græco non ex hebraico per o-
mnia fere expressa sit: præterquam quod versus aliquot psal.
14. à latina vulgata infarcti & Æthiopice redditi (qui in græ-
ca editione non comparent) suspicionem aliquam moveant,
non esse eam à Potken Coloniz editam, uti ex Æthiopia alla-
ta fuit. Quod ad translationem partium aliquot N. T. quæ
Romæ editæ, multo minoris ea facienda: cum ab Abassynis
Romæ alumni aut proculam aut saltem ad modulum Roma-
num interpolatam credi possit; quin immo pars aliqua ex
versione Italica traducta sit, teste alicubi Scaligero in libris de
Emen-

17

Emendatione tēporum. p. 281. Hęc tamen non dissero, ut lingue Ægyptiacę, imprimis Æthiopicę & Persicę, studium excutiam illis, quorum ingenium & rationes hoc ferunt. Minime. Cognitio earum, aut saltem gustus aliquis philologis sacris affectandus videtur: *illius* quidem, propter antiquitates complures & voces aliquas, quas scriptura attingit; si forte Neoptica vestigia, in aliquam antiquę lingue & rerum Ægyptiacarum cognitionem nos deducere possint: *Istius*, quod hebraicę, chaldaicę, & Arabicę propago sit: *Hujus* tum quod circa voces & antiquitates non paucas in scripturis, auxilio ejus frui possimus: *tum* etiam, quod vulgaris ipsius usus longe lateque hodie pateat, præsertim in imperiis Persico & Mogulico: ut nihil nunc dicam, de historiis & antiquitatibus beneficio ejus lingue eruendis. Armenicę lingue in philologia scripturaria vix usum video: nec etiam hebreę, aut Syrę, aut Arabicę, aut Persicę affinis est; ne quidē caractere & ordine scribendi. Quod idem de Iberica seu Georgiana, (cujus lexicon nunc editum), censendum est. Quod si daretur ad antiquitates ecclesiasticas eruendas, multum prodesse scripta Armenica, quę fama fert (quam certa aut incerta nescio) quam plurima adhuc superesse; utique antiquitatum istarum studiosis saliva moveri possit: sed hoc nihil faceret ad philologiam sacram, de qua nunc agimus. Translationes bibliorum, si quas habent, eas ex corrupta editione gręca factas esse, vix dubitandum est. Sed translationes Syriacas, & Arabicas, etiam Æthiopicas, saltem propter linguarum istarum cum hebręa vicinitatem, data occasione magis conferendas censeo. Targumicę potiori loco habendę non tantum propter lingue proximam vicinitatem, sed imprimis propter autoritatem apud Iudeos, & quod ex hebręo originali ab Hebręis expressę sint. Vide problemata nostra de Scriptura, ubi auctores indicantur. Atque hęc de philologia textui astricte. Patres nullos hic indigitavimus, tum quod inter omnes unius Hieronymi commentaria lingue hebraicę peritiam spirent: *tum* etiam, quod à recentioribus modo nominatis ad partes

C

vo-

18.
vocentur; atque adeo ex eorum indicio lectu dignæ aut indignæ philologiæ patristicæ in ipsis legi possint, si quos hæc cura tangat. Si qui ex Græcis patribus ad N. T. philologica aliqua conferat, eum non negligendum censeo; recentioribus tamen minimè præferendum, propter ignorantiam hebraicam.
V.

Sed philologiam hanc textualem per partes seu species dispescamus. Est ergo 1. *grammatica*, circa textum Hebraicum, & ex parte Chaldaicum V. & græcum N. T. Vbi consideratur vocum simplicium orthographia, prosodia, etymologia, imprimis complexarum syntaxis. De utrisque omnia observatu digna, quod ad linguam gr. N. Test. in gratiam tyronum notavit Piscator in scholiis suis. Quod ad linguam Hebræam V. T. idem utilem operam præstitit: nihilominus studiosis theologiæ diligenter evolvendas censeo grammaticā Hebræam & Chaldaicam Buxdorsii; præsertim illius syntaxin, qualem ante ipse à nullis Rabbiniis Iudæis aut Christianis editam arbitror, & ex qua postea non pauci philologi sacri prata sua irrigarunt. Inter omnia vocum simplicium etyma, notanda illa quæ in ipsis bibliis explicantur, qualia Heva, Kain, Seth, Noah, Abraham, Bethel, Beersebah, Simeon, Iuda, Perez, Moses, Marah &c. Inter constructiones imprimis considerandæ figuratæ, & quæ idiotismos istius linguæ constituunt; quales non tantum à Buxdorsio in syntaxi, sed etiam ab Aria Montano, & ante eos à Roberto Stephano collectæ sunt. Sed omnes idiotismos, aliaque observatu digna ad classes & titulos revocavit Glassius lib. 3. & 4. philolog. tit. Grammaticæ sacræ. Confer apparatus autorum, quos supra thesi 3. & 4. indicavi. De observationibus grammaticis in solo N. T. consulendi scholiastæ philologici, & tract. supra indicati. II. *Lexica*, genuinā vocum & phrasum hebr. & græcar. expositionem ac translationem considerat. Quo imprimis faciunt versiones V. T. Vulgata, Munsteri, Leonis Iudæ seu Tigurina, Pagnini, & Ariæ Montani: N. T. Vulgata: Erasmi, Beza, Henr. Stephani translationes marginales selectarum phrasum & sententiarum; vernaculas,
&

19
& partium aliquarum latinas versiones, (qualis e. gr. Campen-
sis, Felicis Pratenfis. Sim. Muis Plalmorum, studio nunc præ-
tereo;) una cum versione interlineari Ariæ Montani, & le-
xicographis hebraicis & græcis, notarum scriptoribus, aliis
philologis, partim supra partim in Bibliotheca nostra indica-
tis. Imprimis post notarum seu scholarum scriptores, utilif-
simam operam inter omnes eclogarios hic præstitit Scultetus
in delitiis, & in Exercitationibus evangelicis, atque epistolicis.
Ex Pontificiis scholia seu notas textuales in universa biblia e-
diderunt, Ioh. Benedictus; Isidorus Clarius, I. Mariana, Mart.
Delrio, Immanuel Sa; & in N. T. Iacobus Faber Stapulensis, &
in epistolas Pauli, Gagneus theologus Parisiensis: Adde virum
dubiæ theologiæ quamvis in reformatis ecclesiis & scholis vi-
xerit, Castellionem, cujus translatio & notæ extant. Sed pau-
ca philologiam spectantia deprehendas in illis, quæ aut accu-
ratius aut abundantius non suppeditentur ab autoribus jam
laudatis. Poterunt tamen ex abundanti inspicere, ubi quis omnes
omnium versiones & lententias conferre voluerit, aut cōtro-
versia circa translationē textus inciderit. Et hæc quidem de ex-
plicatione vocum hebraicarum & Græcarum. Quia autem di-
ctiones aliquot exoticæ intercurrunt, ex propria cujusque lin-
guæ philologia lexica explicandæ, earumque syllabus à philo-
logis nostris utiliter colligetur, ut in earum explicatione se
exerceant, aut eam jam obtentam tantò facilius recordentur.
Sunt autem illæ 1. *Chaldaica* aut Syriacæ: in V. T. Genes. 31.
vers. 47. Ierem. 10. vers. 11. Ps. 2. vers. 12. Et in Iobo com-
plures, quas notavit Mercerus, ut cap. 30. 2. 6. & 28. 8. &c. In
N. T. Marci 7. vers. 34. & 15. vers. 34. Actor. 1. vers. 19. 1 Cor.
16. vers. 22. &c. 11. *Arabica*, aut ex Arabismo explicandæ.
Quod Rabbinis satis indicant, cum voce rara aut semel tantum
in scriptura occurrente, ilico ad Arabicam confugiunt, eamq;
linguam *Kedar*, aut *Ismeelim*, aut *Arabim*, indignant. Imprimis
hic frequens est, R. Aben Ezra, cui lingua hæc vernacula fuit.
Vide ejus dictum ad Cantic. 8. 11. Sunt a. in V. T. Iobi 35.
16. & 36. 31. & 41. 9. 11. &c. Reliqua inter legendum studiosi

observabunt; aut si malint compendio uti, adibunt lib. 2. The-
 sauri Hottingeri c. 1. sect. 3. p. 506. In N. T. *Elymas* Act. 13. 111.
Græca, aut illis affines in V. T. *Kaithros*, *symphonia*, *pesanterin* Dan.
 3. Quæ apud alios scriptores hebræorum Rabbinicos & Thal-
 mudicos occurrunt, peculiari libello collegit & exposuit Da-
 vid Cohen de Lara. 1v. *Hebraica* N. T. sunt vel Biblicæ, vel
 Rabbinicæ. *Biblicæ* sunt, Amen, Hosanna, &c. Eas una cum
 quamplurimis Hebraïsmis (quos nomine linguæ Hellene-
 sticæ nonnulli appellant) abundè explicarunt auctores thesi-
 3. citati. *Rabbinicæ* sunt, geenna, synedrion (Matth. 5.) &c.
 Corban Matth. 15 de qua Scaliger de Emendat. p. 40. de ea-
 dem aliisque Angelus Caninius ad voces N. T. Omnes au-
 tem, cum plerisque rabbinismis & thalmudismis præter nota-
 rum scriptores explicuit Drusus in præteritis, & ad voces N.
 T. Hebraicas. Post quem operam suam hic exercuit Ludov.
 Ballester in Onomatographia sacra. v. *Latina* N. T. Custodia,
 lention, spira &c. Vide eas collectas à Beza in notis, & Pasor
 in fine lexici. vi. *Persicæ* V. & N. Test. *debir* Iosue 15. vers. 15.
 Iudic. 1. vers. 12. (Vide Schichardum ad Tarich p. 21. & Bo-
 charti Phaleg. lib. 1. cap. 15. & lib. 4. c. 10.) *pardeſim* Eccles. 1.
 ginze & purim Ester 4. & 9. Magus & Magia Matth. 2. Act.
 8. & 13. (de qua voce aliqua notavimus in disp. de Magia;
 cum secundis curis auctiora favente Deo, daturi;) Angaria &
 Angariare Matth. 5. vers. 41. Adde nomina officiorum, &
 propria personarum, locorum &c. (e. gr. Coreſch, Dariaves,
 Achasueros, Zeres, Achasdarphanim, Ester, Parthemin, quæ in
 Daniele, Ezra, Nehemiah, Estere occurrunt hætenus ab In-
 terpretibus Iudaicis & Christianis ob linguæ ignorantiam
 non satis explicata. Nec prætereundum n. *Almodaus*, nomen
 dæmonis in Apocrypho libro Tobie, de cuius etymo ex he-
 bræo varæ conjecturæ, quas ad quatuor potissimum revocatas
 & explicatas vide apud Ludov. Ballester in Onomatogr. sacra.
 Sed cum illa in Media dicantur gesta, cur non liceat conjicere,
Asmodai notare tentatorem? cum nunc ex libris Persicis di-
 fcamus n. *aschmouden* tentare, & *aschmajad* tentatio. Sed con-
 jectu-

21

jecturam meam narro. Doctiores meliora adferant. VII. *Ægyptiaca*, V.T. Genes. 41. 45. Tsophat Paaneach & N.T. Renphan: Actor .7. de quibus fuse Kircherus in Copto prodromo. Aliquid etiam notat Amama in Antibarb. p. 438. & Ludov. de Dieu. ad Actor. 7. Quamvis longe aliter de voce hac φιλολογη Petitus lib. 1. variar. lectio num. Huc referenda, nomina propria personarum, Iannes, Iambres, Pharaon, Potiphera &c. Et locorum, ut Moph, De his vide *Bocharti Phaleg* p. 67. 68. Vide & etymologiam Mosis apud Kircherum lib. cit. ex Ægypto accersitam. Quod ante illum inter veteres tentarat Clemens Alexandr. & inter recentiores Angelus Rocca in biblioth. Vaticanâ p. 306. Mercerus ad Genes. 41. vers. 43. censet vocem *abrech* esse Ægyptiacam. Quomodo alii variantibus sententiis in Hebræâ linguâ ejus originem quarant, vide in Christophori Cartwrighti Electis Targumico-Rabbinicis in Genesim 111. *Rhetorica* (ut ab oratoriâ distinguitur) considerat tropos & figuras: quæ à Piscatore in V. & N.T. diligenter annotata sunt. Ex quibus rariora atque illustriora (præsertim circa quorum evolutionem dubia moveri solent) quisque secundum ordinem librorum sacrorum selecta enotare potest. Peculiariter attendendum ad ejusmodi tropica allegorica, quæ formam induunt 1. *Apologi*, ut Iudic. 9. vers. 2. *Hypotyposes* per *Fictionem parabolicam*, ut 1 Reg. 22. vers. 20. 23. Iob 1. vers. 6. Hoseæ. 1. vers. 2. 3. *Ænigmatis*, Iudic. 14. vers. 14. 4. *Hieroglyphici*, seu *Emblematis*, ut Ezechiel 17. 2. Huc revocari potest Ecclesiast. 12. vers. 1. 2. 3. 4. aliaque quæ notat Sandeus lib. 1. theol. symbol. 5. *Symboli*, & tituli, ut Gen. 22. 14. *Iehova Ire*. Exod. 17. 15. *Iehova Nisi*. Ezech. 48. 36. *Iehova scamma*. Iudic. 6. 24. *Iehova scalom*. Genes. 33. 20. *El eloh Israel*. 6. *Paradoxi*, ut 2. Corinth. 6. vers. 9. 10. Vide indicem eorum præmissum commentar. Cornelii à Lapide in Evangelistas. 7. *Adagii*; quæ omnia ex toto V. & N.T. collecta explicarunt Delrio & Andr. Schottus. Confer de iisdem, aliisque sacris symbolis, emblematis, ænigmatibus &c. Maxim. Sandei *Le-suitæ Theologiam symbolicam*, ejusdem tractatus de hyper-

bolis; & Glassii philologiam sacram, aliosq; scriptores, quos in
 dispp. de signis allegamus. Video Glassiū lib. 2. philolog. p. 460
 promittere Rhetoricā sacrā. An ea edita sit, nescio. *iv. Oratoria*,
 cōsiderat artificium oratorium, *primo*, quod ad dispositionem
 seu partes orationis (exordium scil., propositionē &c.) *Secunde*,
 quod ad inventionem, declarationes scil., probationes & am-
 plificationes. Videantur analytici in epistolas Pauli, in oratio-
 nes Tertulli & Pauli Actor. 24. & 26. & Actor. 14. & 17. in
 conciones, præsertim Iesaiæ 1. &c. *Tertio*, quod ad genera o-
 rationum; deliber. scil., demonstrat., iudiciale. *iv. Poëtica*: quæ
 aut explicat, aut quærit artificia poëtica, si quæ in scriptura oc-
 currunt. Considerantur ea 1. *In generibus carminum secundum*
formam & metrum, ut Deuter. 31. Exodi 15. vers. 22. 30. coll.
 cum 32. per totum. Ios. 10. vers. 12. (ubi vide comment.
 Masii) Iudic. 5. 1 Sam. 2. 2 Sam. 1. Iobi cap. 4. & sic dein-
 cept per totum. Vide prolegomena Merceri ad Iobum. Inte-
 grum Psalterium, (de quo Gomarus in lyrâ Davidis;) Canti-
 cum Canticorum, Iesaiæ 5. & 12. & 38. Threni Ieremiæ, Ionæ
 2. Habacuc. 3. 2. *In generibus carminum secundum materiam*: e. gr.
Epinicio Exod. 15. & Iudic. 5. & quamplurimis Psalmis Davi-
 dis, & Iesaiæ 12. & 26. *Epico*, Deuter. 32. In Proverbiis, & in
 variis Psalmis Davidis. *Epitaphio* 2 Sam. 1. *epithalamio* Psal. 45.
Idyllio erotico, sub forma dialogi seu dramatis Pastoralis, ut in
 Cantico Cantic. 3. *In luminibus elocutionis poëticæ*; Quæ cum
 græcorum & latinorum poëtarum floribus conferri possent.
 Vide commentar. Merceri in Iobum; Sed pluribus de poëtica
 sacrâ Nierenbergius lib. 7. de Origine scripturæ cap. 5. 6. 7. 8.
 ubi specimen collationis poëtarum Gentilium Græcorum
 cum scriptura. In Homeri phrasium poëticarum collatione
 cum eadem simile quid tentatum à Iac. Capello, in Vindiciis
 Casauboni lib. 4. Huc etiam referri possunt paraphrasæ poë-
 ticæ gr. librorum scripturæ e. gr. Psalmorum Apollinaris,
 Francisci Porti, Petavii: Proverbiorum, Iac. Meillerii; Iohan-
 nis, Nonni; cum qua confer Heinssii Aristarchum, ubi quamplu-
 rima ad talium paraphrasen *ὑποφωτισμῶν* pertinentia occurrunt.

De

De latinis paraphrasibus poëticis Iuveni, Aratoris, Andreæ
 Hoji, Buchanani, Bezae &c. & in vulgaribus linguis, præsertim
 nostra Belgica, complurium, nunc non agam, ne nimis proli-
 xus sim. Ad hanc philologiam referatur consideratio carminū,
 quæ ex profanâ poësi in Bibliis citantur, ut A&. 17. vers. 28. ubi
 vide notas Grotii, ejusdemque comm. in Aratum. Tit. 1. vers.
 12. cujus homistichium etiam exstat apud Callimachum hy-
 mno 1. qui est in Iovem (vide comment. Frischlini), 1 Cor.
 14. vers. Vide notas. Confer Nierenbergium aliosque su-
 pra thesi 3. cit. De psalmis Salomonis Ioh. Ludov. de la Cerda
 in fine adversar. sacrorum, de iisdem & de poemate Ezechie-
 lis Nierēberguis mirum in modum λεπὸς λογῆσι, aut potius λεγέ-
 λογῆσι. Adeat eos, cui vacat. v. *Historica* est, quæ dictio-
 num, phrasium, adagiorum, sententiarum, narrationum, loco-
 rum, temporum, personarum in scripturis occurrentium ge-
 nuinæ explicationi ex collatis antiquitatibus atque historiis si-
 ve sacris siue exoticis siue utrisque lucem fœneratur. Sunt
 autem antiquitates hic eruendæ, vel Ecclesiasticæ seu sacræ,
 vel politicæ seu sæculares. *Illa* sunt circa res religionis seu cul-
 tus divini, siue veri siue falsi. Huc pertinent Seldenus de DIs
 Syris, & autores qui aut omnia, aut aliqua ad legem moralem
 aut ceremoniam in scripturis spectantia ex professo expli-
 cant e. gr. de Festis, de sacrificiis, de decimis, de templo, de
 sacerdotio & sacerdotibus, de ritibus sacris &c. quos alibi &
 suis locis indicavimus. *Istæ* sunt circa res politicas, œconomi-
 cas, scholasticas aliasque sæculares. Huc pertinent autores il-
 li, qui legem politicam Mosaicam, aliasque Iudæorum & alia-
 rum Gentium politias, leges, mores &c. in scripturis occur-
 rentes ex professo enotant, aut etiam explicant: quales sunt,
 præter Ariā Montanum & scriptores de Republ. Hebræorum,
 aliqui ex illis qui tractatus speciales de legibus, de Iurē Regio,
 de Iudiciis, de pœnis, de bello, de nuptiis, de funeribus, de a-
 gricoltura, de mercatura &c. edidere; qui alibi indicamus.
 Imprimis autem hic locum inveniunt tractatus de nummis,
 ponderibus, mensuris sacris, quales, Valeri, Iacobi Ca-
 pelli;

24
pelli; quibus adde Scaligerum, Snellium &c. Conferendi etiam tract. de topographia & architectura sacra, descriptiones imperfecte mixtorum, animalium, herbarum, fossilium &c. quæ ratione explicationis vocum pertinent, sicuti ratione explicationis rerum ad diatribas de historia & de philosophia sacra; ubi eos indicamus. Vtræ quæ antiquitates tam sacræ quàm sæculares, in duo genera dispescuntur: vel enim solius scripturæ beneficio eruuntur; vel accito etiam profanorum scriptorum auxilio. *Prius* faciunt omnes notæ marginales, omnia commentaria: nec de eo quidquam monendum est. *Posterius* à scripturæ interprete minime alienum esse, docent notæ & cōmentaria præstantissimorum theologorum, & ex professo causam illam agit Scultetus orat. cit. In materia de supputatione temporum idem contendit Scaliger in Elencho orat. chronolog. Parei; sed nimis impotenter ac magistraliter. Quâ occasione moneo, audacibus ac calidis philologorum quorundam circa scripturas crisis ac decisionibus, quæ sæpe *αναγκαστικά* laborant aut supra conjectanea verisimilia & probabilia non asfurgunt, haut ita fidendum esse, nedum ut pro interpretationibus ecclesiasticis, aut solide theologice dictatis eas nobis obtrudi patiamur. Porro exempla eorum quæ in V. T. aut in N. T. ex collatione scripturarum illustranda occurrunt, non est quod hic annotem; cum ea ubique observari possint, ex inspectione Scholiorum Piscatoris, aut notarum & concordantiarum marginalium, quæ latinis aut vernaculis bibliorum editionibus adjici solent; inter quas tempore omnium postremæ, sed *ακριβεία* primæ sunt. Belgicæ & Anglicæ. Varia illa, quæ ex historia extranea illustrantur, vel à scriptura tantum explicantur quod ad *τὸ ὄλ:* vel etiam quod ad *τὸ διόλ:*, *Posterius* exempla sunt. De ritu Philisteorum limen templi non calcantium 1 Sam. 5. De religione Samaritica à Iudæorum divisa 2 Reg. 17. Vnde etiam lux infertur Ezræ 4. *Prioris* exempla sunt, mactatio filii regis Moabitarum 2. Reg. 3. Pastores Ægyptiis abominandi Genes. 41. Vitulus aureus festo, ludis, choreis cultus Exod. 32. Baalitarum ritus 1 Reg. 18. Vtra-

Vtrarumque antiquitatum, quas scriptura aut innuit & tangit
 solum, aut per causas explicat, & quas etiam historiæ & scri-
 pta exotica aut attingunt aut ex professo explicant, exempla
 hic non recensebo. Suffecerit nunc specimina aliquot dictio-
 num & phrasium indicasse, quæ antiquitates Iudaicas, Ægy-
 ptiacas, Assyrias seu Syras, Persicas, Græcas, Romanas aliqua
 ratione attingunt. 1. *Iudaica* sunt, quæ ex Flavio Iosepho,
 Scriptoribus Thalmudicis, etiam Gentilibus (qui subinde res
 Iudaicas attingunt) hauriuntur. Vt de *Vrim & Thummim* Ex-
 od. 18. Vide Fagii, Pererii, Ainsworthi, Riveti, A Lapide,
 Willeti &c. commentar. ad locum cit. Delrio lib. 4. diquis.
 Magic. quæst. 2. §. 4. Abdiæ Widmarii orationem de *Vrim &*
Thummim, Sheringhamii notas ad Ioma pag. 118. De Tera-
 phim vide Iudeorum & Christianorum præcipuos aliquot au-
 tores cit. apud Cartwrightum ad Genes. 31. vers. 19. De
 igni sacrificiorum Levitic. 10. & 1. Reg. 8. De quo Reynol-
 dus in prælectionibus ad libros apocryphos. De *εφεστια* Luc.
 1. De quo Scaliger in canonib. Isagogicis, & Scultetus in
 dilitiis Evangelicis cap. 6. De *sabbatho* *Deuteropάτω*. De quo
 Schultetus in Exercit. Evangel. Et Petitus in var. lectioni-
 bus lib. 2. cap. 2. De præfectis & custodibus templi Matth.
 26. Actor. 3. & 4. De ritibus in manducatione, paschæ &
 coenæ. Matth. 26. Vide exercitationes Buxdorfii fil. earum-
 que vindicias contra Capellum. De itinere sabbathi Actor. 1.
 De hora præcationis, Act. 3. 1. Coll. cum 10. vers. 9. De quo præ-
 ter notas, Buxdorfius in epitome radicum in voce *manach*. Et
 Petitus lib. 1. cap. 15. De *plagis* 2. Corinth. 11. De quo Bux-
 dorfius in præfat. ad abbreviaturas. Reliqua quære in nota-
 rum scriptoribus, & Drusii præteritis. Eiusdemque observa-
 tionibus, Quæstionibus, miscellaneis, animadversionibus.
 Cum quibus conjungendi uterque Buxdorfius, uterque Ca-
 pellus, Seldenus, Schichardus, Gilb. Gaulmin, in variis scri-
 ptis, Scaliger in libris de emendatione & Eusebianis, idemque
 cum Drusio & Serrario de Hasidæis & de sectis Iudeorum:
 Nicolaus Collado tract. peculiari de Nazareis ad Matth. 2. 23.

editores aliquot partium Thalmudis supra cit. ; ad hæc Petiti in libris variarum lectionum ; (ubi de Nazareis, testibus, juramentis, suppliciis, phylacteriis, repudiis, sectis, ministris sacris, &c.) ; Barthol. Mayerus in philologia sacra. Denique Grotius in notis ad V. & N. T. qui symbolam aliquam huc contulit. Gilbertus Gaulmin in notis ad vitam Mosis pag. 321. promittit tract. peculiarem de *Ritibus Iudaicis N. T.* Nec dum scire potui an prodierit. Opus illud sane, philologis sacris utilissimum esset. 2. *Ægyptiaca*, quæ ex Græcis scriptoribus potissimum, etiam aliquo modo ex latinis Iustino, Curtio &c. depromuntur. Quæ Kircherus in Copto prodromo promittit in spe sunt, non in re : Et quidquid futurum sit, saltem credere vix possum chronologos illos Copticos si qui in Ægypto adhuc habentur, esse antiqui ævi. Sunt ergo Genes. 46. vers. 34. de abominatione Ægyptiorum. Vide Gaulmin lib. cit. p. 266. qui aliter, quam hætenus hebræi & Christiani commentat. causas abominationis assignat. Psalm. 68. de *bestiis arundinis* : de quo Scultetus in Oratione supra laudatâ. Sed forte referri posset ad prædones illos in palustribus Ægypti dominantes : de quibus Scaliger in Eusebianis & Gaulmin loco modo cit. Genes. 13. de fertilitate Ægypti. Exod. 2. de lotione filiæ Pharaoh, quam religiosam censet Gaulmin in notis ad vitam Mosis lib. 1. cap. 3. His aliisque ex antiquitatibus Ægyptiorum uberior lux querenda, apud scriptores modo cit. Quibus adjungi possunt notæ Merceri ad Horapollinis hieroglyphica gr. lat. edita. Sixtus Senensis in Bibliotheca, ubi de sapientia Ægyptiorum ; Sandeus de Theolog. symbolica, ubi de pyramidibus Ægypti, apud quem plures alios autores citatos videbis. 3. *Assyria, Chaldaica, Syria* (ad quas refero Phœnicias, Palæstinas, Midianiticas, Ammoniticas, Moabiticas, Amalekiticas, Idumæas, Arabicas,) depromuntur ex historicis græcis potissimum, & ex iis quæ apud antiquos quosdam scriptores præsertim Eusebium, ex rerum Orientalium scriptoribus, nunc deperditis, citata comparent. Et sunt e. gr. 2 Reg. 3. vers. ult. Ezech. 26.

24

27.28.ubi descriptio urbis & mercaturę Tyrriorum. Gen. 10. vers. de Nimrod. Genes. 31.19. Lumen his antiquitatibus intulit Seldenus in syntagm. de DIs Syris. Gaulmin anno 1629. in notis ad lib. Rabbin. de vita & morte Moſis pag. 204. promittebat libros suos de Theologia Chaldaica. Haſtenus non potui reſciſcere an fidem liberaverit. Vtinam, qui ampliſſ. & clariſſ. viri molles aditus & tempora norunt, eum urgeant!

4. *Perſica*, apud gręcos ſcriptores, qui etiamnum exſtant, & in fragmentis à Scaligero cum Euſebio editis quęrendæ. Nam mihi non fit veriſimile, domesticos iſtius gentis & linguę ſcriptores alicubi ſuperreſſe, qui ante monarchiam Perſicam, aut ſtante eâ, aut poſteam ſub monarchia Gręcorum aut Romanorum ſcripſerint. Ieſa. 11. & 30. Vexillum erectum fuſe explicatur ab Arn. Boot. lib. 1. animadv. ſacr. cap. 3. 8. & lib. 2. cap. 5: Saltem nulli haſtenus ex bibliothecis Orientis, præſertim Perſicis, in Europa editi. Tales antiquitates in Daniele, Eſther, Ezra, Nehemia explicantur à commentatoribus. Quales Serrarius, Druſius, Bonartius in Eſther; Broughtonus, l'Empereur, Melanthon, Fr. Iunius Polanus, willetus, Pererius in Daniele; Lavaterus & Serrarius in Ezram & Nehemiam, Druſius lib. 12. obſerv. per totum. Aliquid etiam huc conferet vir vaſtiſſimę lectionis & eruditionis Ioh. Raynoldus in prælect. ad libros apocryphos. Voces N. T. ſint *Magnus* Matth. 2. de quo præter comment. Schultetus in Delitiis cap. 20. angariare. Matth. 5. & 27. Vide præter notarum ſcriptores la Cerda in adverſar. cap. 118. 120. 173. 68, & Druſium lib. 1. præterit. 5. *Græce* *ἐπισημαίνω* Matth. 2. Scultetus in Delitiis cap. 24. De *ἐπισημαίνω* Ephesina 1 Corinth. 15. de quâ Scultetus orat. cit. & Beza ac Grotius in notis. De *agone & coronis*, 1 Corinth. 9. Hebr. 12. vers. 1. &c. Vbi præter notas ad locum, ſuccurret agonificon Petri Fabri. De Aſiarchis Act. 19. De Stoicis & Epicureis, deque ſpermologo, ignoto Deo, Areopago & Arcopagita Act. 17. de Dioſcuris Act. 27. De Iove, Mercurio, tauris vitæ Act. 14. De calculo albo Apoc. 2. Vide Petium lib. 1.

variar.lection.cap.8. De Epheso νεκρώσθαι Aët. 19. Vide Petitem
 lib.4.cap.10. 6. *Romana*, quæ ex rerum Romanarum scripto-
 ribus petendæ. Vt ἀπογραφὴ Luc.2. vers. 1. De quo Scult.
 in deliciis cap.12. 41. *legio* Matth.8. *Crucifixio* Matth. 27.
 Vide Lipsium & Gretserum de cruce. *Cohors Italica* Aët. 10.
 Adde, quæ ex jure Romano explicanda, ut adoptio Ephes.
 1. 5. depositum 2. Timoth. 1. vers. 12. Ius civitatis Romæ
 Aët. 16. vers. & 22. vers. Catena & miles Paulo adjunctus in
 captivitate Actor. 28. cum 2. Tim. 1. Provocatio ad tribunal
 Cæsaris Aët. 26. Huc faciunt autores, qui Ius Romanum
 cum Iudæis conferunt; quales l'Empereur in Bavakama, &
 Seldenus in tract. de successionibus, de Vxore hebræa, de Iu-
 re Naturali & Gentium, de Mari clauso, aliique alibi indican-
 di. Ad universam hanc antiquitatum exoticarum farraginem,
 si quas scriptura attingit, aut si quæ ad scripturarum explica-
 tionem advocandæ sint, non parum conferent aliique patres,
 & recentiores scriptores cum topographicis, architectonicis,
 chronologicis in diatribe de historia sacra citandi. VI. *Critica*
 pars gemina est: *Prior* occupatur in iudicio de styli Scripto-
 rum V. & N. T. puritate, ornatu rhetorico, aut poëtico, nec
 non charactere, in genere; & singulorum scriptorum idiotis-
 mis in specie, tum in se tum inter se comparate. Sic e.g. Beza
 in notis ex stylo epistolæ ad hebræos colligit inter alia, eam esse
 Pauli. Sic ex idiotismis Evangelii Iohannis (præsertim cap. 1.)
 viri docti colligunt eum accommodari Theologis Targumi-
 cis & hebræis. Stylus apocalypticus immo & modus visionum
 & ἐμφανισμῶν docet librum illum propius referre inter prophe-
 tas, Zachariam. *Altera pars* philologiæ criticæ textualis, ver-
 satur in variantium lectionum observatione, collatione, diju-
 dicatione. Quod ad V. T. maiorem, auream ejus clavem præstat
 Tiberias Buxdorfii: qua philologus sacer carere non potest.
 N. T. lectiones pleraque annotavit Beza, & Crispini editio
 N. T. in 16°. & Roberti Stephani in 16°. & in fol., ex qua
 Wecheli in fol. expressa est. Easdem habet editio gr. We-
 cheli, V. & N. T. in fol. Addi possunt varix lectiones & in-
 ter-

29
interpretationes Symmachi, Theodotionis, &c. translationis. gr. V. T. iisdem bibliis Wecheli ubique adjectæ. Idem agit Flaminus Nobilius ad edit. gr. Romanam, quæ postea Parisiis recusa, Translationis Syriacæ N. T. lectiones cum additis notis exhibet editio Trostii Syro-latina in 4°. & Plantini editio in 8°. & 24°. quæ caractere hebræo sine punctis expressa. Infinitas prope modum lectiones versionis vulgatæ invenies in edit. Clementis VIII. apud Plantinum in fol. & bibliis Lovaniensibus. Et peculiari tract. Francisci Lucæ: cum quibus conferri debet Thomæ Iamessii Bellum Papale, seu Concordia discors &c. Sed hic abrumpo, & criticæ sacræ studiosos ad eruditissimos labores Glassii in Philologia sacra & Hottingeri in thesauro philologico, ablego.

V I.

Vtraque philologia sacra, systematica & textualis, est vel simplex, seu explicatoria; vel elenctica. Hæc ad syllabum problematum secundum ordinem librorum scripturæ, in collegiis privatis à studiosis nostris tractari potest. Nos specimen aliquod ejusmodi dubiorum seu problematum philologorum hic hic solummodo exhibemus, cum indicio autorum, absque disceptatione aut rationum utriusque partis explicatione; ut chartæ & expensis parcamus. Sunt autem ista 1. *Ex grammatica.* An literæ antiquæ Hebræorum fuerint Samaritanæ, & præsentis, quibus biblia nunc cripta, sint novæ & ab Ezra inventæ aut intro ductæ. Vide Hottingerum contra Exercitationes Morini ad pentateuchum Samaritanum; & Buxdorsium fil. in dissert. philologico-theologicis, dissert. 4. An lingua hebræa sit antiquior Chaldaicâ, & hæc ex illa propagata, an vice versa. Vide Barthol. Mayeri philologiæ sacræ part. 2. per totum. Nos de linguarum confusione & origine ad Genes. 11. forte pecul. diatriba agemus. De *עיון לזר לזר* Philipp. 2. Vide præter notarum scriptores Gomarum ad Philippenf. 2. & Iohannem Iunium adversus Socinum contra Wiekum. Memini de eo etiam aliquid notari à Posselio in syntaxi. De

Tau Ezechiel. 9., an notet literam alphabeti hebraici, eamque (uti Hieronymus ibi commentatur) figuræ antiquæ, Samaritanæ scil.; quæ crucem referat. Vide Hottingerum in Exercit. Anti-Morinianis, & Crinesium in discursu de confusione linguarum. Idem tribus verbis perstringit Drusius in veteri alphabeto hebraico p. 22. Mordicus tamen recensiores aliqui hanc conjecturam an fabulam tuentur Gretserus lib. 1. de cruce cap. 5. Pradus in Ezechielem cap. 9. Sandeus de theol. symbolica p. 104. ait: *ambigere vix licet*; qui ibidem addit latere hic ænigma. 11. *Ex lexicis*, Quid sit *dudaim* Genes. 30. 14. Vide de hoc Diatriben Drusii, editam cum notis ipsius in Ruth; post quem in idem inquit Fullerus lib. 6. Aliorum sententias vide apud Cartwrightum. Quid *Kikaton* Ionæ 4. Vide Fulleri Miscell. Quid notet petra Iosue 5. *Vide nostram disp. de Creatione*. Quid *ὑπὸ μιάς* Ioann. 8. *Vide Fulleri miscell.* Quid sit *καμὴ, καμᾶν, φύσις, ὠρέπον* 1 Corinth. 11. 11. Vide Specimen plenissima & acuratissima disceptationis philologicæ à Rev. collega nostro Carolo de Maets exhibitum in disp. Textuali ad 1. Cor. 11. Qui hic quoscunque φιλομαθεῖς docuit accuratè θεολογεῖν in questionum moralium & casuum conscientię determinationibus. Quid *ἀναλύθῃ* Phil. 1. 23. Vide præter notas, imprimis Scultetum in delitiis cap. 26. Quid *μελομαχεῖν* 1 Cor. 15. Vide Scultetum in orat. cit. & confer 2 Tim. 4. v. vs. 17. Pl. 68. 31. & 22. 13. 17. An Genes. 11. *Tsafhnat phanea sit vox Ægyptiaca, & notet occultorum interpretationem.* An Renphan Act. 7. itidem sit vox Ægyptiaca. Videntur reliquæ interpretationes hactenus minimè εὐσεχεῖν, ideoque amplectenda illa, quæ nunc recenter φιλολογεῖ Kircherus in suo Copto prodromo. 111. Ex Rhetorica, Vbi sit tropus Matth. 26. vers. 30. *Vide nostram disp. de selectis problematis* An & qualis sit figura rhetorica, in loco epistolæ ad Philemon. vers. 5. Vide corollarium subiectum disp. de Insolubilibus scripturæ. 1v. *Ex poetica*, An omnes, an aliqui Psalmi Davidis, item Iobus &c. metris adstricti sint? Et An ratio metrorum ex Græcorum aut Latnorum poësi investiganda sit. Vide quid Græ-

hic sentiat & ardua ac minime trita opera molitus sit magnus
 philologus simul ac theologus, Fr. Gomarus in Lyra Davidis.
 v. *Ex Historica*. Qui fuerint *Hellenista* Actor. 6. Vide *Ma-*
tthai Cotterii Exercitationes de Hellenistis, & lingua helleni-
 stica: cum quibus conferri possunt *Salmasii tract. de lingua Hellenistica*,
 & *Hottingeri Thesaur. philolog. lib. 1. cap. 3. sect. 3. quæst. 14.*
 & apologia pro *Heinsio* contra *Croym. 12. 16.* Sed ex *Hot-*
tingeri, Et apologiæ *Heinsianæ* explicatione ac distinctione
 facile colligitur, ad logomachiam totum hoc certamen redigi
 posse. De nomine *Iesehu*, an à Iudæis per contumeliam ita for-
 matum. Et de libro *Iobi*, an à Thalmudistis ex canone expun-
 gatur. Vide de utroque nostram Desperatam causam Papatus.
 Addatur & hoc (quamvis cum præcedentibus ad historiam
 theologicam aut ecclesiasticam proprie pertineat.) An *Muham-*
medus loc. cit. apud *Bellarminum lib. 1. de purgatorio cap. 7.*
 tradat purgatorium. Quod vide castigatum à præstantiss. & di-
 ligentiss. in Orientalibus philologo *Theodoro Hæspan* in no-
 tis ad excerpta Alcoranica. Adde viri illius justissimæ censuræ,
 quod translatio Alcorani gallica nuper accurante *Andræa du*
Ryer ex Arabico edita, nihil tale habeat. v. *Ex critica*, An lin-
 gua N. T. non sit dicenda græca, sed hellenistica. Vide tract.
Salmasii de ling. hellen. & *Cotterii de Hellenistis*. Et *Hottin-*
gerum breviter ac perspicue litem hanc componentem loc. su-
 pra cit. An stylus N. T. sit barbarus. Vide præfat. *Henr.*
Stephani & diatriben *Sebast. Prochenii*. Quæ sit genui-
 na lectio § *Sciloh* Genes. 49. Vide fuse & docte c. *Mo-*
rinum differentem *Cartwrightum* in notis & disp. nostram
 de Adventu Messiae. An *ketif* Psalm. 22. 17. necessario di-
 cendum sit corruptum esse, eique *keri* substituendum. Vi-
 de disp. nostram de Insolubilibus scripturæ. An 1. *Iohan.*
 5. vers. 7. nostrorum codicum lectio retinenda sit. Vide de
 hoc *Nicol. Vedelii* egregiam disceptationem contra *Socinia-*
nos, in Opusculis theologicis *Franequeræ* editis in 16. An
 interpunctio 1 *Timoth. 3. 15. gr.* codicum retinenda; an vero
 verba

32
 verba illa *ἐν τῇ ἐκείνῃ τῇ ἀληθείᾳ* sine ullo puncto cum pro-
 xime sequentibus, *καὶ ὁ μὲν λόγος μέγα &c.* (ut vult vir quidam
 eruditiss.) cōjungenda. Ante hac datā occasione discipulos no-
 stros viri illius scripta de nostro consilio legentes aut lecturos
 monuimus; tam procul quæsitæ, & magis ingeniosas, quā soli-
 das interpretationes nec hic nec alibi, posthabitis planioribus,
 magis tritis, & ultro citroque cum rigore examinatis, conse-
 ctandas non esse. Rationes tunc usurpatas hic non addo,
 partim ob chartæ angustiam, partim ob occupatum jam &
 publice editum interpretationis illius examen ab insigni &
 veterano inter Gallos theologo Gulielmo Riveto in epist. a-
 polog. contra præf. Amyraldi. An Matth. 6. 13. verba illa quæ
 clausulam faciunt orationis dominicæ, quæque exhibent bi-
 blia Regia Antwerpiana, Complutensia Ximenii, Parisi-
 ensia ex Romana editione cum notis Flam. Nobilii expressa,
 Editiones Regiæ Roberti Stephani, omnes editiones Planti-
 nianæ aliæque in medio Papatu adornatæ, nec non tran-
 slationes Syriaca & Arabica exhibent, in contextum irrepse-
 rint. Vide notas Beza, imprimis Glassii philologiam sacram
 p. 185. Atque hoc specimen problematum philologicorum
 hac vice sufficiat. Iustum omnium aut plerorumque sylla-
 bum secundum ordinem sive librorum scripturæ, sive locor.
 commun. facile quis contexet, ex philologis sacris supra the-
 si 3. citatis; & præstantioribus scriptoribus elencticis seu
 apologeticis, qui contra heterodoxos veritatem tuentur:
 inter quos proxime ad hoc institutum faciunt, qui versiones
 aliquas scripturæ aut notas textuales ex professo oppugnant
 aut propugnant, quales Parisienses, Leus &c. c. Erasmus &
 Erasmus in oppositis apologiis; Castellio c. Beza, & Beza
 in oppositâ apologiâ; Arias Montanus in defensione versio-
 nis suæ contra anonymum quem; bibliis ipsius interlinearibus
 præmissa; Cottonus c. versionem Gallicam tit. Genevæ Pla-
 giariz, cum oppositis apologiis Turretini & Tronchini, (quæ
 omnia gallice tantum, quod sciam, exstant,) & Iacobi Capel-
 li censura, quæ latine cum replica gallica Turretini edita;
 Cro-

Croyus
 anonym
 toris, c
 censura
 & Char
 translati
 phos, id
 lios, qu
 studio
 in Bibli
 in vari
 Glassii
 & coll
 res im
 stum C
 scriptu
 potui
 probl
 rum.
 tateu
 qui n
 probl
 lolog
 sed c
 Atq
 & a f
 rem
 os o
 eruc
 infe
 te f
 resp
 suis
 Na

33

Croyus c. notas Heinsii in N. Test., cum apologia Heinsii ab
 anonymo edita: Petrus Piscator in translationem Ioh. Pesca-
 toris, cum hujus opposita defensione: Sixtinus Amama in
 censura vulgatæ versionis Pentateuchi; denique Wittakerus,
 & Chamierus in controversiis de gr. V. T. & lat. V. & N.
 translationum autoritate; & Raynoldus in libros Apocry-
 phos, idemque ac ipsi similes *φιλολογικώτεροι* in controversiis. A-
 lios, qui vernaculas versiones vernaculo sermone examinant,
 studio nunc prætereo; & quosdam eorum indicatos memini
 in Bibliotheca. His addendi autores supra citati ut Drusius
 in variis opusculis, Petitus, Fullerus, Scultetus, imprimis
 Glassius in philologia sacra. Compendium forte quærendi
 & colligendi fieret, siquidem plures philologiæ sacræ Docto-
 res imitarentur Theodorum Hæspan, & Iohannem Erne-
 stem Gerardum, quorum dispp. Academicas ad loca selecta
 scripturæ nuperrime citatas vidi; sed quas nondum nancisci
 potui. Christoph. Crinesius specimen aliquot (octo scilic.)
 problematum subjecit discursui suo de confusione lingua-
 rum. Morini & oppositæ Hottingeri exercitationes ad Pen-
 tateuchum Samaritanum, & hujus Thesaurus philologicus,
 qui nuperrime ad manus nostras pervenit, segetem aliquam
 problematum suppeditabunt. Matthias Martinus dispp. phi-
 lologicas aliquot in Pentateuchum & seqq. libros instituit,
 sed controversa aut maxime dubia ex professo non tractat.
 Atque hæc loco introductionis de philologia sacra nobis di-
 cta sunt, partim ut studiosos nostros ad studium ejus excita-
 rem & manuducerem, partim ut iis ostenderem, quomodo
 os obstruendum sit sycophanticis & invidis hujus, non dico,
 eruditionis, sed & nudorum titulorum atque appellationum
 insectatoribus; qualis anonymus Remonstrans, cui in Therfi-
 te Heautontimorumeno p. 317. 308. 311. 314. 325. antehac
 respondi. Porro veniam dabit lector, quod voces peregrinas
 suis quasque characteribus accurate descriptas non dederim.
 Nam præterquam quod typographus iis omnibus instructus

E

non

Croyus c. notas Heinsii in N. Test., cum apologia Heinsii ab
 anonymo edita: Petrus Piscator in translationem Ioh. Pesca-
 toris, cum hujus opposita defensione: Sixtinus Amama in
 censura vulgatae versionis Pentateuchi; denique Witrakerus,
 & Chamierus in controversiis de gr. V. T. & lat. V. & N.
 translationum autoritate; & Raynoldus in libros Apocry-
 phos, idemque ac ipsi similes *φιλολογικώτεροι* in controversiis. A-
 lios, qui vernaculas versiones vernaculo sermone examinant,
 studio nunc pretereo; & quosdam eorum indicatos memini
 in Bibliotheca. His addendi autores supra citati ut Drusus
 in variis opusculis, Petrus, Fullerus, Scultetus, imprimis
 Glasius in philologia sacra. Compendium forte querendi
 & colligendi fieret, siquidem plures philologiae sacre Docto-
 res imitarentur Theodorum Haespan, & Iohannem Erne-
 stum Gerardum, quorum dispp. Academicas ad loca selecta
 scripturae nuperrime citatas vidi; sed quas nondum nancisci
 potui. Christoph. Crinesius specimen aliquot (octo scilicet)
 problematum subiecit discursui suo de confusione lingua-
 rum. Morini & oppositae Hottingeri exercitationes ad Pen-
 tateuchum Samaritanum, & hujus Thesaurus philologicus,
 qui nuperrime ad manus nostras pervenit, segetem aliquam
 problematum suppeditabunt. Matthias Martinus dispp. phi-
 lologicas aliquot in Pentateuchum & seqq. libros instituit,
 sed controversa aut maxime dubia ex professo non tractat.
 Atque hae loco introductionis de philologia sacra nobis di-
 cta sunt, partim ut studiosos nostros ad studium ejus excita-
 rem & manderem, partim ut iis ostenderem, quomodo
 os obstruendum sit tycophanticis & invidis hujus, non dico,
 eruditionis, sed & nudorum titulorum atque appellationum
 insectatoribus; qualis anonymus Remonstrans, cui in Thesi-
 te Heautontimorumeni p. 317. 308. 311. 314. 325. antehac
 respondi. Porro veniam dabit lector, quod voces peregrinas
 suis quasque characteribus accurate descriptas non dederim.
 Nam praeterquam quod typographus iis omnibus instructus

84

Corollaria Respondentis.

I.
A Nex Paraphrasibus Chaldaicis distinctio inter " quod est שכינתא & ממרא " & יהוה ex Theologis veterum Hebraeorum tres superiores בינום in disp. itemq; חכמה & כתר עליון puta פסירורא de Trinitate contra Iudaos proferri possint. Aff. c. dist.

2 An character quo legem Deus exaravit sit Samaritanus? Neg.

3 An Christus in concionibus suis aliqua ex priscis Iudæorum traditionibus, quæ jam Talmude continentur, sumpserit, sicut alii quoque scriptores N. Fæderis, adeoque in N. T. reperiantur Rabbinismi? Aff.

4 *An ad Linguae Sanctae V. T. comprehensa, solidiorem & accuratiorem cognitionem, lingua Arabica magno sit adminiculo, ita ut sine ea multis in locis videatur obscura? Aff.*

5 An stylus N. T. sit Græcus, adeoque Plato, Xenophon, Demosthenes, si reviviscerent, eum intelligere possent? Aff.

6 *Scientia media est commentum Iesuiticum.*

7 Deus non potest non punire peccatum.

8 *Convenientissimum & perfectissimum omnibus Ecclesiis in verbo Dei praescribitur regimen.*

9 Catechesis Palatina, quæ in quamplurimis ecclesiis re-
formatis, etiam Hungaricis & Transylvanicis docetur,
scripturis consentanea est.

F. I. N. I. S.

Fernis

Apaceras : Deep - theol.